

Галина ХРИСТЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрної економіки та організації агробізнесу,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

Ірина ГУРСЬКА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри аграрної економіки та організації агробізнесу,
ВП НУБіП України "Бережанський агротехнічний інститут"

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЕЛИКОТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК НАПРЯМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Обґрунтовано переваги великотоварного зерновиробництва в умовах ринкових трансформацій. Досліджено вплив розмірів сільськогосподарських підприємств на ефективність зернового господарства регіону. Доведено, що великотоварне виробництво є основою впровадження інновацій.

Ключові слова: великотоварне виробництво, інновації, концентрація, ефективність, зернове господарство, сільськогосподарські підприємства.

Аграрний сектор економіки Західного регіону України характеризується процесом парцелізації, результатом якого є скорочення посівних площ, поголів'я тварин, зменшення обсягів виробництва продукції, постійне зростання її собівартості і, як наслідок, збитковість основних галузей сільського господарства у більшості підприємств.

Формування ефективного аграрного сектору як основної складової національної економіки в умовах ринкових відносин залежить від численних факторів. Важливе значення у забезпеченні стабільного розвитку та підвищенні ефективності функціонування сільського господарства мають розміри підприємства. Останнє обмежує можливості застосування інноваційних технологій, використання сучасних високопродуктивних засобів механізації, раціональних форм організації виробництва та праці.

Дослідженнями вчених-економістів доведено доцільність створення та функціонування великотоварних підприємств. Зокрема, теоретичним, практичним та методологічним аспектам вирішення зазначеної проблеми присвячені праці вітчизняних науковців, а саме: В. Я. Амбросова [1], Я. П. Березівського [2], П. М. Макаренка [5], Т. Г. Маренич [6], Л. Ю. Мельника [7], В. Я. Месель-Веселяка [8] та інших. Проте питання впливу розмірів сільськогосподарських підприємств на ефективність виробництва залишається надзвичайно актуальним і потребує подальших досліджень.

Метою статті є обґрунтування економічних переваг великотоварного виробництва у зерновому господарстві в сучасних умовах глобалізації економіки.

Формування ефективного розвитку зернової галузі в умовах ринкових трансформацій залежить від численних факторів. Вітчизняні аграрії-економісти одноставні в тому, що ефективність виробництва підвищується із збільшенням розмірів підприємства [1; 4; 10]. Поділяємо думку окремих науковців, які вважають, що стратегія успішного розвитку зернового

господарства має бути зорієнтована на великотоварні підприємства, адже вітчизняний та світовий досвід переконують, що дрібні товаровиробники не можуть повною мірою розв'язати проблему забезпечення та гарантування продовольчої безпеки держави [1; 8].

Дослідження свідчать, що вирощування зернових культур на невеликих відмежованих ділянках характеризується спрощеною технологією і високою трудомісткістю їх виробництва. Дрібнотоварне виробництво не має перспективи розвитку. Адже високоефективне ведення зернового господарства забезпечують великотоварні підприємства, які виступають основою впровадження інновацій.

Складний фінансовий стан суб'єктів господарювання не дозволяє запроваджувати інноваційні елементи технологій виробництва зерна. В результаті чого сучасний рівень урожайності зернових культур досягає лише 40-50% від їхніх потенційних можливостей. Така ситуація не дає можливості сільськогосподарським підприємствам виробляти конкурентоспроможну продукцію. Ось чому нині першочерговим завданням зернового господарства є перехід на інноваційну модель розвитку, яку забезпечують великотоварні підприємства.

Слід зазначити, що розміри підприємства не є чинником прямого впливу на результати господарської діяльності. Проте вони виступають важливою умовою для ефективного використання інших чинників. Великотоварні підприємства можуть на 100% використовувати чинники науково-технічного прогресу по всіх напрямках його складових: біологічних, технічних, технологічних, економічних, організаційних, управлінських, соціальних. Водночас фактори цих складових у підприємствах середнього розміру можуть бути впроваджені на 40-50%, а у малих – на 15-20% [1, с. 17]. Саме тому великі підприємства мають стати основою залучення досягнень науково-технічного прогресу.

Проведене нами групування

Таблиця 1. Ефективність зернового виробництва залежно від розміру земельних угідь сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, 2010 р.*

Показники	Групи підприємств за розмірами земельних угідь, га				У середньому на 1 господарство
	I до 500	II 501-1000	III 1001-2000	IV понад 2000	
Кількість підприємств, од.	80	68	55	59	262
У середньому припадає на господарство: сільгоспугідь, га	256,1	760,9	1355,1	5203,0	1732
ріллі, га	249,5	737,6	1307,6	5132,3	1698
Площа зернових і зернобобових, га	188,9	495,8	907,7	2964,5	1044
Урожайність, ц/га	21,6	22,9	27,1	32,9	30,0
Площа озимої пшениці, га	66,8	207,8	405,1	1502,2	497,6
Урожайність, ц/га	21,9	22,1	25,2	29,2	27,4
Частка виручки зернових і зернобобових у структурі товарної продукції, %	19,5	48,5	53,5	31,3	33,7

*Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області.

сільськогосподарських підприємств за площею земельних угідь свідчить, що із збільшенням розміру господарства ефективність його діяльності підвищується (табл. 1). У свою чергу, збільшення розміру підприємства за земельними угіддями означає зростання концентрації виробництва, яка сприяє кращому використанню земельних ресурсів і підвищенню економічної ефективності господарювання.

Із даних табл. 1 видно, що господарства четвертої групи, в яких середній розмір сільськогосподарських угідь становив 5203,0 га, використовували земельні ресурси найефективніше. У них середня урожайність зернових і зернобобових культур становила 32,9 ц/га, у тому числі озимої пшениці – 29,2 ц/га, або була

більшою порівняно з господарствами першої групи відповідно у 1,5 та 1,3 раза.

Невеликі площі посіву зернових культур не дають змоги повною мірою використовувати інноваційні фактори розвитку. Зосередження виробництва зерна у великотоварних підприємствах дозволить застосувати сучасні засоби механізації та технології, що сприятиме підвищенню продуктивності праці, поліпшенню якості продукції й загалом забезпечуватиме ефективне ведення зернового господарства.

Проведені дослідження показали, що економічна ефективність аграрного виробництва тісно пов'язана, насамперед, із розміром господарств за площею сільськогосподарських угідь (табл. 2).

Таблиця 2. Економічна ефективність концентрації зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, 2010 р.*

Показники	Групи за площею зернових, га				У середньому на 1 господарство
	I до 250	II 251-500	III 501-1000	IV понад 1000	
Кількість підприємств, од.	56	57	61	78	252
Площа с.-г. угідь, га	310	608	1041	4321	1796
Площа зернових і зернобобових, га	161	397	718	2541	1086
Частка зернових і зернобобових у площі с.-г. угідь, %	51,9	65,3	69,0	58,8	60,5
Виробничі витрати на 1 га, грн	1867,2	1994,7	2188,2	3075,5	2804,3
Урожайність, ц/га	19,8	21,9	25,6	32,3	30,0
Повна собівартість 1 т, грн	965,9	1021,2	948,5	1002,0	995,2
Прибуток (збиток), грн/га	237,3	94,1	317,4	349,1	319,3
Прибуток (збиток), грн/т	110,1	49,9	152,2	127,0	125,1
Рівень рентабельності (збитковості), %	11,4	4,9	16,0	12,7	12,6

*Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області.

За результатами здійсненого групування у 2010 р. найбільш ефективно функціонуючою була четверта група, яка становила 31% від загальної кількості досліджуваних господарств (табл. 2). Це підприємства, що мають у середньому 4,3 тис. га сільськогосподарських угідь з часткою зернових у їх структурі 58,8%. Господарства забезпечили найвищу урожайність (32,3 ц/га), найвищий рівень прибутку на 1 га посівної площі (349,1 грн.).

Порівняно найнижчу собівартість реалізованого зерна (948,5 грн./т) досягнуто господарствами третьої групи. У результаті ці підприємства одержали найвищий рівень прибутку на 1 т реалізованого зерна та рентабельності (відповідно 152,2 грн. та 16%).

Можна стверджувати, що висока економічна ефективність виробництва зерна досягається у підприємствах із розмірами зібраної площі понад 500 га.

Дослідження провідних вчених-економістів доводять, що навіть при обмеженій можливості застосування новітніх технологій значну роль відіграє розвиток великотоварного виробництва. Великі підприємства мають раціональні галузеві пропорції,

високі й стабільні економічні показники господарської діяльності [3, с. 37-38].

Виявлено чітку тенденцію впливу зростання концентрації виробництва зернових на економічну ефективність галузі (табл. 3).

Таблиця 3. Вплив концентрації виробництва зерна на його ефективність у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, 2010 р.*

Групи за обсягом виробництва, т	Кількість підприємств у групі, од.	Вироблено		Реалізовано		Собівартість 1 ц реалізованого зерна, грн	Рівень рентабельності, %	Виручено на господарство, тис. грн	Реалізовано, % до виробництва
		усього, тис. т	на 1 господарство, т	усього, тис. т	на 1 господарство, т				
До 1000	102	47,4	465	45,4	445	109,7	-1,3	482	95,7
1001-3000	81	143,6	1773	115,7	1429	95,8	11,1	1520	80,6
3001-5000	24	90,6	3776	75,1	3128	100,8	11,4	3514	82,8
Понад 5000	45	538,4	11965	462,2	10272	99,2	14,6	11685	85,9
У середньому на 1 господарство	252	820,1	3254	698,5	2772	99,5	12,6	3105	85,2

*Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області.

Слід зауважити, що збільшення валового збору зернових тісно корелює із підвищенням рентабельності. Так найвищого рівня виробництва зернових і найвищого рівня рентабельності досягнуто у четвертій групі – 538,4 тис. т і 14,6%, що порівняно із другою групою більше відповідно на 394,8 тис. т і 3,5%. Зернова галузь є прибутковою у трьох групах, а у першій групі – збитковою, що пояснюється високою собівартістю продукції (109,7 грн./ц).

Таким чином, проведене групування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за їх розміром загалом свідчить про те, що із

збільшенням розмірів підприємства і підвищенням його концентрації ефективність виробництва зернових має тенденцію до зростання.

Значні економічні переваги великомасштабного аграрного виробництва підтверджуються практикою передових господарств різних форм господарювання Тернопільської області (табл. 4). Так великі сільськогосподарські підприємства мають набагато кращі можливості для ефективного використання наявних ресурсів, виробництва конкурентоспроможної продукції.

Таблиця 4. Переваги виробництва зернових у великих сільськогосподарських підприємствах різних форм господарювання Тернопільської області*

Показники	У середньому на 1 сільськогосподарське підприємство області	у т. ч. передові підприємства			
		ТОВ «Україна» Підволочиського району	ПАФ «Горинь» Лановецького району	ПОП «Іванівське» Теребовлянського району	ТОВ «Мрія-центр» Гусятинського району
2008 р.					
У середньому господарство використовує: площу с.-г. угідь, га	1521	13013	6017	4376	11920
площу ріллі, га	1466	13013	6017	4376	11920
Зібрана площа зернових і зернобобових, га	984	7152	3521	2514	5261
Урожайність зернових і зернобобових, ц/га	36,1	63,8	58,0	71,1	66,5
2010 р.					
У середньому господарство використовує: площу с.-г. угідь, га	1712	13813	6410	4437	14566
площу ріллі, га	1678	13672	6410	4437	14566
Зібрана площа зернових і зернобобових, га	1235	7015	3690	2385	7804
Урожайність зернових і зернобобових, ц/га	29,0	50,6	60,6	67,3	26,3

*Розраховано за даними звітів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області.

Найвищої ефективності, зокрема, досягли ТОВ «Україна» Підволочиського, ТОВ «Мрія-центр» Гусятинського, ПОП «Іванівське» Тербовлянського та ПАФ «Горинь» Лановецького районів. У цих підприємствах урожайність зернових і зернобобових у 2008 р. відповідно становила 63,8; 66,5; 71,1 і 58,0 ц/га, а середній показник по області був на рівні 36,1 ц/га. У 2010 р. цей показник склав відповідно 50,6; 26,3; 67,3; і 60,6, а по області – 29,0 ц/га. Основною причиною низької урожайності зернових і зернобобових культур у ТОВ «Мрія-центр» Гусятинського району у 2010 р. є відсутність посівів кукурудзи.

Таким чином, переваги великих підприємств, насамперед за земельними угіддями, як показали дослідження, полягають у наступному:

1. Великі підприємства порівняно з малими більш раціонально і ефективно використовують земельні ресурси. В них більші масиви посівних площ та вища урожайність культур. Головний ефект полягає у тому, що вони мають кращі можливості для використання науково обґрунтованої системи сівозмін, застосування інноваційних технологій виробництва зернових культур.

2. У великих господарствах є передумови і можливість ефективніше використовувати основний капітал, зокрема сільськогосподарську техніку, машини, знаряддя і обладнання, приміщення тощо. Створюються кращі умови для використання виробничої інфраструктури, закупівлі новітньої високопродуктивної техніки, застосування інноваційно-інтенсивних технологій.

3. Великі сільськогосподарські підприємства мають можливість самостійно здійснювати переробку сільськогосподарської сировини у готову, кінцеву продукцію, її зберігання і реалізацію через фірмові магазини тощо. Крім того, наявність у великих підприємствах елеваторних потужностей дає можливість реалізовувати продукцію не в період масового збирання, а в інші місяці із сприятливою ринковою кон'юктурою, що забезпечує товаровиробникам значно вищі прибутки.

4. У великих підприємств є кращі можливості для ефективнішого використання робочої сили, забезпечення раціонального режиму праці і відпочинку, доцільного поєднання виробничої і соціальної інфраструктури. Використання спеціалізації і кооперації праці сприяє підвищенню її продуктивності.

5. У великому виробництві виявляється ефект економії на масштабах, найповніше використовується синергетичний ефект за рахунок поєднання великого, середнього та малого виробництва в єдиній системі господарювання, що доведено світовою наукою і практикою.

Наші дослідження показали, що розміри більшості діючих господарств не дають змоги вести рентабельне виробництво, а тому виникає потреба його наукового обґрунтування, як правило, на новій техніко-технологічній та організаційній основі. Високу ефективність зернового господарства, як і загалом зернопродуктового підкомплексу, можна забезпечити за умови раціональної організації діяльності сільськогосподарських підприємств, яка повинна об'єднувати чинники виробництва, що передбачають використання сучасних інноваційних технологій, високопродуктивної техніки, досягнення оптимальної концентрації галузей.

Список літератури

1. Амбросов, В. Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій [Текст] / В. Я. Амбросов, Т. Г. Маренич // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 14-19.
2. Березівський, Я. П. Формування великотоварних аграрних підприємств асоційованого типу [Текст] / Я. П. Березівський // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. – 2010. – № 16. – С. 67-74.
3. Березін, О. В. Продовольчий ринок України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку [Текст] : монографія / О. В. Березін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 184 с.
4. Бойко, В. І. До проблем формування ринку зерна [Текст] / В. І. Бойко // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 35-38.
5. Макаренко, П. М. Переваги й обмеження концентрації виробництва у сільському господарстві [Текст] / П. М. Макаренко, Ю. П. Макаренко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – №3 (15). – С. 65-70.
6. Маренич, Т. Г. Трансформаційна динаміка та механізми економічного регулювання агроформувань (питання теорії, методології, практики) [Текст] : монографія / Т. Г. Маренич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 454 с.
7. Мельник, Л. Ю. Фактори впливу на прибутковість аграрних підприємств [Текст] / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко, Л. Л. Мельник // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 79-86.
8. Месель-Веселяк, В. Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні [Текст] / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 13-20.
9. Основні економічні показники роботи сільгоспідприємств Тернопільської області за 2010 рік [Текст] : стат. бюлетень. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2011. – 61с.
10. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва України [Текст] / О. М. Шпичак, О. В. Боднар, І. В. Кобута; за ред. О. М. Шпичака. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2009. – 406 с.
11. Сільське господарство Тернопільської області за 2010 рік [Текст] : стат. збірник. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2011. – 215с.

РЕЗЮМЕ

Христенко Галина, Гурская Ирина

Организация крупнотоварного производства как направление инновационного развития зернового хозяйства

Обоснованы преимущества крупнотоварного зернопроизводства в условиях рыночных трансформаций. Исследовано влияние размеров сельскохозяйственных предприятий на эффективность зернового хозяйства региона. Доказано, что крупнотоварное производство является основой внедрения инноваций.

RESUME

Khrystenko Halyna, Gurs'ka Iryna

Organization of large commodity production as direction of innovative development of grain growing

There have been grounded the advantages of large commodity of corn production in the conditions of market transformations. The influence of sizes of agricultural enterprises on efficiency of the grain growing of region has been investigated. It is proved that a large commodity production is a basis of introduction of innovations.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2012 р.